

Liberal Düşünce ve Topluluğu

Kazım Berzeg

Avukat | LDT Kurucu Üyesi

liberal düşünce, Yıl 17, Sayı 68, Güz 2012, s. 51-68

Sanatın Toplumsal Tarihi adlı, siyasi düşünce sistemlerinin sanattaki tezahürlerini anlatan, romantizmle liberalizm irtibatına geniş yer veren ve romantizmin en çok müzikte teşhis edildiğini belirten değerli eserinde Arnold Hauser, Ortega Y. Gasset'in bir ifadesini tekrarlıyor: "İnsanın doğası diye bir şey yoktur; mühim olan onun geçmişidir." Giovanni Sartori'den, Albert Camus'un "Nietsche'den sonra Avrupa'daki en büyük yazar" dediğini ve Amerika'da yanlış okunduğunu öğrendiğimiz Ortega Y. Gasset'in İngilizce adı *The Revolt of the Masses* olan, 1930'da yazılmış ünlü eserinin tercümelere Türkiye'de 1968 ve 1996'da yayınlandı. Türkiye'nin siyasi-ideolojik konjonktürüne göre eserin 1968'de yazılmayan, 1996'da *Kitlelerin İsyanı* adıyla yayınlanan tercümesinde yer alan paragrafındaki 'liberalizme övgü' cümleleri şöyle: "Müşterek hayat uğrunda en ulvi gayretlerini temsil eden siyasi doktrin liberal demokrasidir. Nihai gayesi itibarıyla bir kimsenin komşusunu göz önünde bulundurması gerektiğini anlatır. Liberalizm kadiri mutlak olmasına rağmen kendini sınırlayan ve kendi pahasına da olsa yönettiği devlette kuvvetli çoğunluk gibi düşünmeyen ve hissetmeyenler için de yer ayıran siyasi haklar prensibidir. Liberalizm cömertliğin yüce bir şeklidir. Çoğunluğun azınlıklara tanıdığı hakları ve bundan böyle bu gezegende işitilen en asil bir çağrıdır. Düşmanla birlikte, daha ötesi, zayıf olan bir düşmanla birlikte yaşamak azmini ilan eder. Beşeri yaratıkların böylesine asil, böylesine paradoksal, böylesine rafine, böylesine gayrı-tabii bir duruma erişmeleri inanılmaz bir şeydi. Aynı beşeriyetin onu hemen terk etmek niyetinde görünmesine de işte bunun için hayret edilmez."

Ortega, bu ifadeleriyle insanlığın liberalizmi kaybetmesinden doğan üzüntüsünü, kaybedilen liberalizme hasretini ve geleceği için ümitsizliğini belirtse de, eserinin bir bölümüne koyduğu “*Devlet: En Büyük Tehlike*” başlığı konusuna genel bakışı onun klasik liberalizme bağlılığını sürdürdüğünü ortaya koyar.

Ortega'nın insanın kimliğini, kişiliğini geçmişine bağlayan görüşü John Locke'un rasyonalizme karşı ampirizm'e mesnet yaptığı 'tabula rasa' faraziyesiyle Hume ve J.S. Mill'in Locke'dan sonra sürdürdükleri 'insanın bilgi, yargı ve ilkelerinin tevarüs ettiği veya edindiği tecrübelerle dayandığı' görüşü Hayek'in “Kurallar ve (kendiliğinden) Düzen” izahıyla uyuşmaktadır.

Liberalizmin bu şekilde izahı muhaliflerinin 'soyut birey' veya 'homo economicus' kavramları üstünde ürettikleri lafazanlıkları çürütmektedir. 'Soyut birey' ve 'homo economicus' lafazanlıklarına karşı bana göre 'son fasılda', “*Liberalizm Toplum Sözleşmesine Bağlı Gerçek İnsan Bireyciliğidir.*” (Milliyet Pazar Postası, 8.9.1996), “*Liberalizmin İnsanı ve Romantizm*” (Yeni Şafak, 1.5.1995), “*Liberalizmle Kapitalizm Eşanlımlı Değildir*” (Milliyet, Pazar Postası, 3.12.1994) başlıklarıyla yayınlanan yazılarımin tekrarını erteleyerek Ortega'nın geçmişle ilgili kuralı uyarınca 'orta fasıldan' başlayacağım.

1960'lardaki Sosyalist Düşünce Terörü

Hikmet Özdemir 1996'da yayınladığı “Yön Hareketi” adlı doktora tezinde Türkiye'nin en etkili üç dergisinin Kadro, Forum ve Yön olduğunu yazmıştı. Kadro, yayınlandığı 1932-1934 döneminde tek parti otoriterizmine ideolojik temel oluşturmaya yönelmişti. Yön de 27 Mayıs 1960 darbesinin ihya ettiği bürokratik oligarşiyi (bence kapıkulu geleneğini) sosyalizm kılıfı içinde meşrulaştırma düşüncesinden doğmuştu. Forum farklı bir dönemde Batılı 'liberal demokrasinin' tahkiminin gündemde olduğu 1954'te yayına başladı. Ekonomideki Keynezyen tezleri tartışılrsa da siyasi liberalizm taraftarlığı aşikârdı. Mesela, Forum yazarlarından Prof. Dr. İlhan Arsel 27 Mayıs darbesiyle gelen ağır düşünce baskısına rağmen 1964'te yayınlanan “Anayasa Hukuku-Demokrasi” adlı kitabında “Demokrasinin izahı ancak insanın mukaddes bir varlık olduğunu kabul etmekle yapılabilir.... Klasik demokrasi en yaygın şekli ve anlamıyla ayniyetini liberalizmde bulmuştur.” ifadelerinden sonra 20. yüzyıl ikinci yarısının liberal demokrasi bayraktarı G. Sartori'nin “Klasik demokrasi anlayışında liberalizm ağır basmış ve “Hürriyet gaye; demokrasi de bu gayeyi istihsale matuf bir vasıta olarak kabul edilmiştir.” cümlesine yer vermişti.

Ben maişet temininden artırdığım zamanlarımda bürokratik oligarşinin sosyalist kılıfa sokarak dayattığı politikalara karşı yazılarımı, 15 Mart 1964'ten itibaren yazı işleri müdürlüğünü, 30 yıl sonra Liberal Düşünce Topluluğu'nda da beraber olduğumuz Prof. Dr. Osman Okyar'ın yaptığı Forum'da yayınlamaya başlamıştım.

Forum'daki yazılarım "Liberalizm Nedir?" benzeri başlıklar taşıyordu; ancak Milton Friedman'ın aynı dönemde yazdığı ünlü "Kapitalizm ve Hürriyet" başlıklı makalesi için sonradan "Düşünceme bir ad vermek gerekirse liberalizm adı uygun olur." dediği gibi benim de ifade ettiğim düşüncenin doğru adı liberalizm idi.

O dönemdeki yazılarımın kısaca teşhirinden önce dönemi ağır baskı altına alan, cebren dayatılan düşünce ve politika çizgisine göz atmak gerekir.

Demokrat Parti 1950'de halkın oyuyla iktidara geldiğinde asker- sivil, bürokrat despotizmini tamamen değil ama önemli ölçüde sınırlandırmış, 'ayağı çarıklı köylüyü koskoca müdür, kaymakam, hâkim beylerin karşısına diken' oldukça popülist bir politika izlemiş, bu Osmanlı'da devlet memuru yetiştirmek için kurulan, cumhuriyette de aynı hali sürdüren mekteplerden yetişenlerin tamamında itibar ve imtiyaz kaybı kompleksiyle Demokrat Parti husumeti yaratmıştı. 27 Mayıs darbesi gerçekte halka karşı bürokrat-aydın kesime geleneksel imtiyazlarını tahakküm ortamını sağlama içgüdüsüyle ve maksadıyla yapıldı. Yaşar Kemal'in de yüksek idrakte ifade ettiği gibi (Milliyet, 19.04.1971) bürokratik hâkimiyetin, oligarşinin meşruiyetini temin edecek sosyolojik, teorik ve ideolojik bir gerekçesi, temeli yoktur. Bu sebeple bürokrasi hâkimiyetini teorik-ideolojik bir kılıfla meşrulaştırma zarureti doğar. Tek parti döneminin meşrulaştırma ideolojisi Avrupa'da etkinliğini yaymış olan faşizm-nazizm olmuştu. 27 Mayıs'ın darbeci cephesi ise o dönemde dünyada etkinliğini arttırmış olan sosyalizmi bürokratik tahakküm ve oligarşinin meşrulaştırılması gerekçesi yaptı.

Darbeci askerler, üniversitede, basında, bürokrasideki sosyalist veya bürokratik oligarşiyi(daha doğrusu kapıkulu despotizmini) ihya ve yeni iktidarda yer kapmak için sosyalistleşen kadrolarca 'beyin yıkama' ameliyesine tabi tutuldular ve onların himayesine girdiler. Bu ortamda halka karşı sorumluluğu üzerlerine yıkmak için parlamentoyu, sivil hükümeti, partileri ve seçimleri vitrinde teşhir eden gerçek iktidarı askeri vesayet altında kadroları darbecilerin kriterlerine göre yeniden oluşturulan bürokratik yapıya veren 1961 Anayasası yapıldı. Halkın yarısı 'düşükler ve kuyruklar' şamatasıyla paryalaştırıldı.

Yeni düzen gerek yapımındaki şekli şartları, gerekse maddi muhtevası bakımından hukuki, siyasi ve ilmi meşruiyeti meşkûk 1961 anayasasıyla oluşturulan tablodan ibaret değildi. Bürokratik oligarşiyi sosyalizm kılıfıyla dayatanlar üniversiteyi de kullanarak basın ve radyo vasıtasıyla *düşünce terörü* yarattılar. Mesela, Batılı demokrasilerde benzeri olmayan ve sonradan Sosyalist Kültür Derneği'ni kuran Marksist bir grubun eline verilen Devlet Planlama Teşkilatı'nı tartışmaya teşebbüs edenlere 'pilavcılar' diye basında saldırılıyor ve onlar aşağılanıyordu.

Terör düşünce ve basın alanındakilerden ibaret değildi. Ankara'nın meydan ve sokakları üst düzeydekilerin beyinlerini yıkadıkları Fransız İhtilalı'nın terör dönemindeki 'san külotlar' benzeri içlerinde Harbiyelilerin de bulunduğu çoğunluğu üniversite talebelerinden oluşan '*zinde kuvvetler*'in işgali altındaydı. Aykırı ve ihtiyatsız bir yazar Kızılay'da Zinde Kuvvetler tarafından linç edilebilir, soruşturması da yapılmayabilirdi. Sol-sağ kıyımını bunlar başlattı.

Bürokratik-sosyalist cephenin Sosyalist Fikir Derneği'nin de desteklediği ve Yön Dergisi vasıtasıyla açıklanan öncelikli hedefleri dış ticaretin, bankacılığın, madencilğin tümüyle devletleştirilmesi ve oy veren halkın çoğunluğunun bulunduğu tarım kesiminin toprak reformu sloganıyla mülkiyete müdahale ederek bürokrasinin denetim ve tahakkümü altına alınmasıydı. Türkiye'nin kalkınmasına getirdiği dışa kapalı, 'ithal ikameci' sanayileşme modeliyle büyük ve tarihi bir zarar vermiş olan Devlet Planlama Teşkilatı, sosyalist cephenin Türkiye gerçeklerine ve modern dünyadaki gelişmelere aykırı gerekçelerle propagandasını yaptığı toprak reformu modeline sahip çıkmış, 1961-1964 arasındaki İnönü Hükümetleri de bu yönde kanun tasarıları hazırlamıştı.

Sol Kılıflı Toprak Reformu Şamatasına Tek Liberal Mukabele

Tanzimat Fermanı'nın 'can, mal ve ırz masumiyeti' hükmünden anlaşılacağı üzere Osmanlı'da arazi Sencer Divitçioğlu'nun "Asya Üretim Tarzı" tasavvuruna imkân verecek şekilde devlet hükmü altındaydı. Tanzimat'tan sonra Batılı manada özel mülkiyete ziraatta küçük mülkler halinde imkân verildi. Islahat Fermanı'ndan (1856) sonra çoğu 'paşa' unvanlı şahıslar büyük mülkler edinseler de bunların toplam alanı feodal gelenekli Avrupa'ya, Kuzey ve Güney Amerika'ya göre çok küçük kaldı. Türk tarımındaki nüfus yoğunluğu ortalama aile arazi miktarını da çok küçültmüştü. Mesela, 1960'larda Ortak Pazar (bugünkü AB) alanında ortalama aile arazisi 110 dönüm iken (bugün 170 dönüm) Türkiye'de 70 dönümdü (bugün 50 dönüm civarında). İsviçre'den

1926'da alınan Medeni Kanun 597 ve müteakip maddeleri ziraat arazilerinde miras yoluyla bölünmeyi engellediği halde Türk yargısı bu çok değerli hükümleri uygulamamış arazi miras yoluyla parçalanmış, 1930'lardan itibaren gelişen sosyalist yönlü toprak reformu propagandası ve 1945'te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu bölünmeyi tırmandırmıştı.

Türkiye'de D.İ.E.'nin 1963 tarım sayımına göre üzerinde piyasada rekabet edebilir, sübvansiyonsuz düşük maliyetle üretim yapılabilecek, modern işletme kurma imkânı veren 1000 dönümden büyük aile arazisi alanı tüm tarım topraklarının %6,5'undan (yüzde altı buçuk) ibaretti. Türkiye modern tarım ülkelerine göre çok küçük, cüce işletmeler ülkesiydi. Gerçekler böyle olduğu için Türkiye'nin bürokratik oligarşi davası gütmeyen samimi sosyalisti İdris Küçükömer "Toprak reformu, üzerinden koparılan şamata kadar önemli bir sorun değildir."diyordu. Toprak reformu şamatası 1960'larda nüfusun %75'inin 'oyalandığı', milli gelirin %45'ini, ihraç mallarının tamamına yakınına üreten tarım kesimini ikelliğe itmekle kalmıyor, reformun yapılmaması beyinleri yıkanmış 'genç subayları' da darbe hırsına sevk ediyordu.

Son olarak Çin'de Sun Yat Sen'in "Toprak İşleyenin, Su Kullananın" sloganını kullandığı 1910'lu yıllarda, motorlu traktör imalatı başlamış ve zirai işletmecilikte yeni bir çağ açılmıştı. Ortak Pazar'ın 1960'larda Tarım Komisyonu başkanlığını yapan, kendisi de çiftçi olan 1968'deki ünlü "Manshold Planı"nı yapan Sicco Manshold, Hollanda'daki 1000 dönümlük aile arazisini ağabeyinin 'bir işçisi ve köpeğinin yardımıyla işletebildiğini' söylüyordu. Hollanda Tarım Bakanı iken yaptığı Arazi Tevhidi Kanunu'nda ve sonra Ortak Pazar için hazırladığı Manshold Planı'nda Türkiye'dekinden çok daha geniş olan ortalama işletme ölçüsünü piyasaya uygun maliyetle üretim yapılabilmesi için çok daha büyültmeyi düzenliyordu.

Ben yalnız talebelikle vakit geçirmeyi kendime yediremediğimden dedemden kalanların sonuncusu olan, dört malikinden üçünün doktor, subay, mühendis sıfatlarıyla devlet memurluğu yaptığı, metruk hale gelen Samsun-Havza'daki 3625 dönümlük Kavakçıyurt Çiftliği'ni 1959'da kiralamış ve çiftçiliğe başlamıştım. Maişet konum olduğu için tabiatıyla zirai ekonomi ve işletmecilik teorisini de, dünyadaki gelişmeleri de üniversite, basın veya bürokrasideki reform şamatacılarında çok daha iyi biliyordum. Reform şamatacılarında karşı siyasi tarafta olanlar da "Komünistler Moskova'ya" benzeri cılız seslerin dışında ciddi bir karşı tez ileri süremiyorlardı.

Tarımın çok büyük bir sorunu vardı ama bu çok az sayıdaki yeterli işletmeleri de reform şamatasıyla bölmek değil; aksine modern tarım ülkelerinde olduğu gibi zirai mülkleri modern, ekonomik işletme kurmaya yetecek ve

ortalamanın 20-50 kat üzerine çıkaracak şekilde büyümekti. Tabiatıyla, modern işletmeler Batı Avrupa ve ABD’de olduğu gibi özel mülkiyette olmalıydı.

Forum’da 15 Mart 1964 ile 15 Mayıs 1964 arasında, dört sayıda yayınlanan “ Türkiye Gerçeklerinde Toprak Reformu” başlıklı uzun makalemin başlarında şu ifadeler vardı:

“Milli gelirimizin %47’si, ihraç mallarımızın %85’i tarımdan geliyor... Şimdiki toprak mülkiyeti statümüzde yapılacak değişiklik yurt kaderinin değiştirilmesi önemini taşıyacaktı. Tuttuğumuz yoldan sonradan dönmek zorunda kalırsak yaşama gücümüzü, geleceğe güvenimizi kaybederiz. Bizi maceracı teşebbüslerden hissiyata kapılmadan yapacağımız, tecrübelerle dayanan, mukayeseli, bilimsel, geniş araştırmalar kurtarabilir... Değil mi ki dünyanın gündün güne birbirine yaklaştığı, milletlerarası münasebetlerin milletlerin iç işlerini çok daha etkilediği, devlet hâkimiyeti kavramının klasik manasından çok uzaklaştığı bir devreyi yaşıyoruz. Zamanın akışı bizi bu yoldan çok daha ilerilere götürecektir gibi. Yirmi yıl önce ırkçılığın kana buladığı Avrupa’da artık tek bir Avrupa devleti projesinden bahsediliyor. Ekonomik rekabet endişesi Ortak Pazar’ı yarattı. Biz de olumlu bir tutumla Müşterek (Ortak) Pazar’a girme yolunda ilk merhaleleri aştık. Bu duruma göre toprak reformunun esaslarını diğer Ortak Pazar ülkelerinin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarına uymak zorunda olan bir Türkiye için hazırlamalıyız. Bu esaslar ortaklıktaki yerimizi ve payımızı tam olarak alabilmemiz için gerekli şartları bir araya getirmeli. Mesela, yapacağımız reform mahsul maliyetini asgariye düşürmek yoluyla diğer ortaklar arasındaki rekabet şansımızı artırmalıdır. Bu arada, demokratik prensiplere ve hukuk devleti ilkelerine bağlılık reform metodunun temeli olmalıdır... Çiftçilik zirai işletmeler bünyesinde bir ticari iş olarak düşünölmelidir... Bir ticari iş olarak mütalaa edilen modern zirai işletmede verimin artırılmasıyla beraber maliyetin düşürölmesi imkânları da doğmaktadır. Maliyetin düşürölmesi Türkiye için çok önemlidir.” ifadeleri yer almakta, verimin artırılmasında ve maliyetin düşürölmesinde en müessir faktörün işlerin makine ile yapılması olduğu vurgulanmakta modern-makine zirai işletme kurabilmenin ilk şartının işletmeye yeterli büyüklükte arazi tahsisi olduğu anlatılmaktaydı. Yazıda sonraki bölümlerde tamamı işletmeleri büyütme yönündeki İsveç, İngiltere, Hollanda ve Kanada örnekleri verilmekte Hollanda’nın 1968’de belirecek Manshold Planı’na giriş mahiyetindeki 1954 tarihli “Arazi Tevhidi Kanunu” örnek verilmektedir.

Verilen örneklerde ve makalemin tümünde devletin mülkiyete müdahalesi yoktu. Devlet topraksız köylüyü topraklandırmak yerine işletmesini büyütecek olanı arazi satın alma veya uzun süreli kiralama için, tarımdan sanayi

vb. işçiliğine geçecek küçük arazi sahibini de arazisini satması veya uzun süreli kiraya vermesi için teşvik eden bir program uygulamalıydı. Bu piyasa için şarttı.

Yazdıklarım evvela Türkiye'ye göre çok daha liberal bir camia olan Ortak Pazar'a ve Ortak Pazar'ın piyasa sistemine uyumu öngördüğü ve liberal uygulamalardan örnekler verdiği için merkezi planlamacı ve toprak mülkiyetine müdahale hazırlığı içindeki (Türkiye'ye göre çok daha liberal ve liberal düşüncenin izharı)mahiyetindeydi. Yaklaşık elli yıl önce yazdıklarımı o dönemin toprak reformu hezeyanından çok geç de olsa kurtulmuş olan bugünkü Türkiye'nin iyi şeyler yapmak isteyen Sayın Tarım Bakanı'na da tavsiye ederim.

Liberalizmle Ayniyet Halindeki Demokraside Devletçilik

Forum'da 1 Ağustos 1965'te yayınlanan bir makalemin başlığı " Demokraside Devletçilik" idi. Bu başlığın o tarihlerde yazılmış fakat benim Yeni Forum'da 1980'de yayınlandığında öğrendiğim Milton Friedman'ın ünlü makalesinin "Kapitalizm ve Hürriyet" olan başlığını hatırlatabileceğini düşünürüm.

Makalemde önce demokrasi konusunda yaratılan –günümüzde de süren-kavram karmaşasından bahsediliyor. Bu sebeple evvela demokrasinin hangi çeşidinin söz konusu olduğunun açıklanması gerektiğini belirtiyor ve açıklamaya geçiliyordu. Bahsettiğim demokrasi çeşidinin açıklaması şöyleydi:

Demokratik gelişme yolunda ilk adımın Magna Carta ile atıldığını söyleyebiliriz. Bu belge ile kral halkın bazı hak ve hürriyetlerini kabul ediyordu. İngiliz demokrasisi daha sonra kabul edilen yasaların devlet hâkimiyetini devamlı artan oranlarda tahdidi ve kişi hak ve hürriyetlerinin genişletilmesi yoluyla gelişti. İngiltere dışında demokratik fikirlerin tabii hukuk akımının ve bu akımın güçlü temsilcileri olan John Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin etkisiyle doğduğu kabul edilir. Klasik demokrasinin belli başlı kaynakları 1776 tarihli Amerikan İstiklal Beyannamesi, 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi, 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi belgelerdir.

Dikkat etmek gerekir ki bu anlatımda halk veya millet hâkimiyeti, halkın yönetimi gibi ifadeler yoktur. Anlatımda klasik liberalizmin genel ilkeleri yer almakta olup İlhan Arsel'in Hans Kelsen'e atfen zikrettiği liberalizm ile demokrasinin ayniyeti düşüncesi aşikârdır. Giovanni Sartori'nin 'insan hak ve özgürlüklerinin amaç, demokrasinin bunu gerçekleştirme aracı' olduğu düşüncesiyle mutabıktır. Sartori'ye göre de siyasal anlamda demokratik ve liberal devlet arasında önemli bir fark yoktur. Demokratik devletin liberal devletin yeni bir adla ortaya çıkmış biçimi olduğu söylenebilir.

Makalemde Kelsen ve Sartori gibi liberalizmle demokrasiyi birleştiren demokrasi tarifinden sonra Türkiye'nin demokratik ülkelere nazaran çok daha detaylı ve geniş kapsamlı ekonomik kalkınma planı içinde devletçiliğe en geniş yeri veren ve batı örneği çok partili demokratik sistemi uygulamak iddiasında olan bir ülke olduğu ve son yıllarda memleketimizde devletçilik uygulamasını çok daha artırmak hatta ekonominin tümüne yaymayı amaçlayan bir kampanya ile karşı karşıya olduğumuzu yazmıştım. "Ne var ki memleketimizde uygulama oranı diğer demokratik ülkelerden çok fazla olan devlet kapitalizmini özel teşebbüs aleyhine daha da genişletmek, demokratik gelişim yönünden denenmemiş karanlık bir yolda yürümek olmaz mı?" diye devam etmiştim. Burada devletçiliğin yanında Türkiye'deki planlamanın da demokrasiyle bağdaşmadığı zımnen ifade ediliyordu. Makalenin sonunda Batı demokrasisi, devlet hâkimiyetinin tahdidi, siyasi iktidarın vatandaş oylarının çoğunluğu tarafından kurulması ve vatandaşların siyasi iktidarı denetlemek, icabında görevden uzaklaştırabilmek için siyasi partiler halinde teşkilatlanması esaslarına dayandığı görüşü bulunmaktaydı. "Devletçi bir ekonomik düzen içerisinde ekmeğini siyasi iktidarın otoritesi altındaki devlet teşebbüslerinden kazanan, iktidarın uygun gördüğü kadar geçim imkânına sahip olabilen bir vatandaş kitlesinin iktidar sahiplerini denetleme, icabında görevden uzaklaştırma gücü zayıflamaz mı?" diyerek Batı demokrasisi ile ekonomide devletçiliğin bağdaşmayacağı Friedman'ın ifadesine benzer şekilde anlatmıştım.

Makalem gerek demokrasi tanımını gerekse demokrasiyle ekonomide devletçiliğin bağdaşmayacağı görüşüyle 1965'te de liberal düşünce izharıydı.

Arayan o dönemde yazdıklarımında tavizkar ifadeler de bulabilir. Ancak siyasi demokrasi iyidir dedikten sonra ama sosyal demokrasi de güzeldir demezseniz dergimizi Tan Matbaası misali zinde kuvvetler tarumar edebilirdi.

TZOB Başkanlığına Teşebbüs ve Darbe Reformuna Karşı Kitap

CHP 27 Mayıs darbesine sahip çıkmış bence bu yüzden 1957'deki %41 oyu 1961'de %36'ya düşmüştü. Demokrat Parti oylarını 1961'de Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Millet Partisi paylaşmışlardı. Yeni Türkiye Partisi'nin başkanı Türk siyasetinin unutulmuş liberallerinden Ekrem Alican'dı. Kurucular arasında Prof. Dr. Aydın Yalçın gibi *Forum*'cular da vardı. Oyumu 1961'de Yeni Türkiye Partisi'ne verdim. Ankara'da 1965 yazı başında yedek subay okulundayken Samsun'dan geldiğim bir pazartesi sabahında Kızılay'da beş katlı bir binanın ağır şekilde tahrip edildiğini gördüm. Önünde bina enkazını temizleyen çöpçülerden buranın Adalet Partisi Genel Merkezi olduğunu ve bir gün

önce zinde kuvvetler güruhunun saldırısına uğradığını öğrendim. AP 1961’de halkın %34’ünün oyunu almıştı. Yapılan saldırıyı halka saldırı saydım ve terhisimden sonra Adalet Partisi’ne üye olma kararı verdim.

Türkiye’nin önemli ve aktüel konusu da olduğundan Forum’da “Türkiye Gerçeklerinde Toprak Reformu” başlığıyla yazdıklarım toprak reformu şamasına karşı olan çevrelerde ilgi görmüştü. Başkanlığını takdirkârlık ve hürmetle hatırladığım rahmetli Fahri Tanman Bey’in yaptığı, üyeleri Türk ve Avrupa üniversitelerini bitirmiş, geniş arazilerini modern usullerle işleten çiftçilerin teşkil ettiği “Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu” adlı bir kuruluş yazdıklarımı broşürlere bölerek tekrar yayınlıyordu. Kendilerine katıldım ve Türkiye ile irtibat kurma imkânı edindim.

Fahri Tanman Bey ile aramızda görüş farkı vardı. O mevcut zirai yapıya hiç dokunulmamasından yanaydı. Bense devletin de bozulmasına katıldığı yapının başta Ortak Pazar ülkeleri olmak üzere Batı Avrupa’da olduğu gibi mülkiyete müdahale edilmeksizin teşvik yoluyla işletmelerin büyütülmesi tarım alanının 30-40 yılda tamamen ticari iş gibi çiftçilik yapan işletmeler alanı olmasını sağlayacak bir politikayla ıslahından yanaydım.

Tarım kesiminde çok daha önemli teşkilat kanunla kurulan her ilçedeki Ziraat Odaları ve Türkiye Ziraat Odaları Birliğiydi. Burası da bütün diğerleri gibi partilerin etkisindeydi. Adalet Partisi 1965’te iktidara geldiğinde Fahri Tanman Bey de Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) başkanı oldu. Ben de Samsun’dan çiftçilerin seçtiği iki il temsilcisinden birisi olarak 1967’de TZOB kongresine geldim. Hazırlığını yapmıştım ve TZOB yönetimini ele alma imkânına sahiptim. Kongrenin ikinci günü seçimlere geçilecekken Kayseri delegesi Adalet Partisi merkezine gittiğini iki Samsun milletvekilinin benim seçilmemi önlemek için istifa etmekle partiyi tehdit ettiklerini ve hemen AP merkezine gitmem gerektiğini söyledi. Partide sözü geçecek bir tanıdığım yoktu. O sırada daima takdir ettiğim Tarım Bakanı rahmetli Bahri Dağdaş kongreye geldi. Seçimler ertelendi ve ertesi gün yapılan seçimleri %40-60 kaybettim. O tarihte ben de AP üyesiydim. Sonradan öğrendim ki tanıdığım Samsun milletvekillerinin derdi benim TZOB başkanı sıfatıyla Samsun politikasına hâkim olabilmemmiş.

Bu bana bir siyaset dersiydi. Ancak maksadım yalnızca Türk tarımını Manshold Planı benzeri bir planla modernleştirmek için hükümete yön vermektir. Başarabilseydim Türk tarımı çok daha ileri düzeyde, AB üyeliği için hazır olacaktı. Bu tecrübeden sonra AP’den istifa ettim.

AP iktidarı en iyisini yapmasa da, reform şamatasına kulak tıkamak suretiyle tarımda yaratılacak tahribatı önlemişti. Kira akdim bitti. Çiftçiliği 1970'te bıraktım.

Beyinleri toprak reformu şamatasıyla yıkanmış paşalar 1971'de "12 Mart darbesi" ile AP iktidarına son verdiler. DPT'nin ilk kuruluşundaki bir daire başkanını başbakan yardımcısı yaptılar. Reform kanunları yürürlüğe koydular. Ankara'da müsteşarlık, uygulama yerlerinde taşra teşkilatı olarak "bürokrat arpalıkları" kurdular. İlk uygulamanın yapıldığı Akçakale'de, "toprak indisi" hesabına göre kamulaştırılan araziden, bir aileye 27 dönüm arazi veriliyordu. Bu bir çift öküzün bir yılda işini yapabileceği arazinin yarısı kadar ve küçük bir tarla traktörünün bir günde sürebileceği çift alanından küçüktü. Bürokratların yönetiminde kooperatifler kurdular. Traktör, biçerdöver vs. kullanan 8-10 kooperatif işçisi, 200 aileye verilen arazinin tamamını ekip biçiyor, hasat sonunda -sözde- topraklandırılmış ailelerin evleri önüne, "bu senin hissen" diye bir miktar mahsul bırakılıyordu. Sözde topraklandırılan 200 ailenin 1.000 kadar mensubunun üretim için yaptıkları ve yapabilecekleri bir iş yoktu. Bu medeni dünyada benzeri olmayan, kemik tabloyu, marifetmiş gibi, TV programlarında da teşhir ediyorlardı. Akıl dışı olduğu için, kısa süre sonra uygulamadan vazgeçildi. Ama ders oldu.

Darbe paşalarının Türk tarımına verecekleri zararını önlemede ikaz olur düşüncesiyle 1971'de *Türk Tarımı ve Toprak Reformu* adlı kitabımı yazdım. Kitabımda, yer-yer "mümkün olanı kurtarma" düşüncesi yer alsın da, tarımın bugünkü sorunları için de dersler vardır. İyi niyetli Sayın Tarım Bakanına, *Türk Tarımı ve Toprak Reformu* adlı kitabımı da tavsiye ederim. Özellikle Sayın Bakanın, haklı olarak basına yansıttığı, "arazilerin miras yoluyla bölünmemesi", uygun gördüğü "evladı ekber" sistemlerinin 1926'da yürürlüğe konulan (eski) medeni kanunda, en tatminkâr şekliyle var olduğunu, sorunun kanundan değil, tatbikatçıların ve "ilmiye taifesi"nin bilgisizliğinden, ehliyetsizliğinden, çoğu zaman da siyasi şartlanmışlıklarından doğduğunu anlatan 145 ve 146 sahifelerine dikkatlerini çekerim.

Yaşım sebebiyle Sayın Bakanın mekânına gitmem zor. Evime teşrif eder, misafirim olurlarsa, kendilerine çevrelerindeki "kalemiye erbabından" veya "ulemadan" daha doğru bilgiler verebilirim. Başka bir şahsi talebim olmaz.

Memurluk, Kamulaştırma, Son Havadis, Rus Sosyalizmi

Samsun'da çiftçiliği 1962'den itibaren avukatlıkla birlikte yapıyordum. Çiftçiliği 1970 sonunda bıraktım. Aynı yıl evlendim. Eşim, Ziraat Y. Müh. Ay-

ten Berzeg Ankara'da memurluk yapıyordu. Ankara'ya yerleşmeyi kararlaştırdım. Genel Kadro Kanunu 1 Kasım 1970'te yürürlüğe girmeden, üst kadro memuriyeti müktesep hak haline getirmek, bir süre Ankara piyasasına alışmak düşüncesiyle DSİ Genel Müdürlüğü avukatı, bir süre sonra da başhukuk müşaviri vekili oldum. DSİ kadrosu, 1950-60'lı yıllarda, Türkiye'nin en yetenekli 200 gencinin gittiği İTÜ İnşaat Fakültesi mezunlarından mürekkepti ve hepsi birkaç yıl Amerika'da, Avrupa'da bulunmuşlardı. Kendine güvenen, tartışmadan kaçmayan bu kadro ile beraber olmak da güzeldi. DSİ'yi kuran 6200 sayılı kanununun 14. maddesine göre teftiş-tahkik işlerini de hukuk müşavirliği yapıyordu. DSİ'de on yıl süren memuriyetim, memuriyette kalmak, kendimi beğendirmek düşüncem olmadığından, biraz da bürokrasiye yukarıdan bakma alışkanlığımdan rutin dışında ve mutadın üstünde etkinlikle geçti. İlk başardığım şey, DSİ'de "çok iş yapacağız ama mevzuat müsait değil" lafını kaldırmak, bürokrasinin tamamında olduğu gibi, her birimin kanun tasarısı yapma israfına son vermek oldu. Bence Türkiye'de daima mevzuattan önce tatbikat sorunu vardı. Maaşımız az diyenlere, "beğenmeyen istifa eder" hatırlatmasını yaptım. İdari tahkikatların, Sayıştay denetiminin çok sağlıklı olmadığını gördüm.

DSİ, büyük baraj ve sulama inşaatlarından en çok harcama yapan kurumdu. Harcamanın önemli bölümü de kamulaştırmaydı. İşe başladığımda Keban Barajı kamulaştırmaları vardı ve Genel Kadro Kanunu uygulaması sebebiyle, DSİ'nin bölgedeki sözleşmeli avukatları ayrılmıştı. Tek taraflı yürütülen kamulaştırma davalarında bedeller aşırı yükseliyor, basın da ilgisini çekiyordu.

Keban'a 1972'de gittim. Daha önce fazla kamulaştırma davasına bakmamıştım. Davalardaki kararlara esas olan bilirkişi raporlarını ilk Keban'da inceledim. Birbirinin aynı olan binlerce rapor, iktisat ilminin "fonksiyonel in-kısam" esaslarına aykırıydı ve bu yüzden 3-4 kat fazla bedel hesaplanıyordu.

"Raporlar yanlış" dediğimde, DSİ'de çalışan Y. Ziraat Mühendisleri, Fakültelerinde okutulan Zirai Ekonomi ve Zirai Kıymet Takdiri Kitaplarında da aynı hesabın yapıldığını söyleyip, dört ünlü profesörün imzasını taşıyan ders kitaplarını getirdiler. Okudum, "Kitaplar da yanlış" dedim. Tabiatıyla, ders kitaplarının, senelerce binlerce Y. Mühendisin verdiği ve davaları takip eden binlerce avukatın itiraz etmediği raporların yanlışlığını, mücerret iddia ile kabul ettirmem mümkün değildi. Ankara'ya döndüm ve resmi yazılarla, İstanbul İktisat Fakültesi ve Ankara Ziraat Fakültesinden ilmi görüş istedim.

Olayı, 4 Kasım 1978 tarihli Milliyet Gazetesinin, "Düşünenlerin Düşünceleri" sahifesinde "Kamulaştırma Bedellerinde Büyük Hatalar Var" başlıklı makalemde alıntılarla anlatacağım.

Bütün Türkiye’de, on binlerce davada, tarım alanlarına değer saptanmasına ilişkin *bilirkişi raporları, bilirkişi rehberi veya ders kitabı olarak yazılmış birkaç kitaptaki formüllerin her davada aynen tekrarından ibarettir*

Söz konusu bilirkişi raporları, yapılmakta olan yanlışlıklar da belirtilmek suretiyle İ.Ü. İktisat Fakültesi ve A.Ü. Ziraat Fakültesi dekanlıklarına, incelenip görüş bildirilmek üzere tarafımızdan gönderilmiştir.

İ.Ü. İktisat Fakültesinden 17.8.1972 ve 2645 sayılı yazı ekinde Prof. Dr. Gülten Kazgan ve Prof. Dr. Mükerrrem Hiç tarafından düzenlenen rapor, A.Ü. Ziraat Fakültesinden 24.7.1972 tarih ve 6881 sayılı yazı ekinde Prof. Dr. Fethi Açıl imzalı cevaplar alınmıştır...

Her iki raporda da örnek olarak gönderilen bilirkişi raporlarının ekonomik ve bilimsel açıdan büyük yanlışlıklar taşıdıkları, arazi rantı ile saf hasılanın bilirkişi varsayımlarının tersine aynı şeyler olmadığı... Sonuçta bu biçimde düzenlenen bilirkişi raporlarının kamulaştırma bedellerini fahiş ölçülere çıkaracağı belirtilmiştir.

Milliyet’teki yazımın dip notlarında, yanlış olduğu ilmen sabit olan ders kitaplarını yazan dört Profesörün adları da belirtilmişti. İlmen yanlış ders kitabı yazan profesörlerden birisi, toprak reformu şamatası yapan sol cephenin, en öndeki teorisyeni, CHP Danışma kurulu başkanı ve senatörüydü. Bugün de profesör dostlara takılırsam bilsinler ki, eski alışkanlığımdır.

Keban kamulaştırmalarına, herhangi bir kamu avukatının, herhangi bir konuda benzerini yapmadığı müdahaleler, devlet bugünün parasıyla milyarlarca lira zarardan kurtulmuştu. Dava takip yöntemim, Maliye Bakanlığı, Muhakemat Genel Müdürlüğü dergisinde, bütün kamu avukatlarına örnek olarak tamim edilmişti. Kamulaştırmada, devlet de haksızlık yapıyordu. Anırdındaki iki köyün vergi değeri gerekçesiyle gaspını önlemek için bir yıl çalıştığım oldu. Devlet, kamulaştırdığı yerin tam bedelini, ilaveten insanların uğradığı sair maddi ve hatırasından, ecdat mezarından mahrum kalmak gibi tüm manevi zararların bedelini ödemeli, ancak bunlar, objektif kriterlere uygun olmalıydı.

Milliyet’teki yazımın konusu olduğu için kamulaştırma örneğinden bahsettim. Başka alanlarda da, memuriyetim, mesela DPT’nin beş yıllık planlarında değişikliği temin gibi, istisnai etkinliklerle geçti. Memurluğumun ücreti azdı, ancak çok yönlü etkinliğim beni tatmin etmişti. Belki bu yüzden uzattım.

Memurluğa başladığımda yeni sayılan Mercedes otomobilim vardı, ayrıldığımda ise Murat 124. Memuriyet maceramı ayrıca, etraflı yazmam da hizmet olur.

Serbest çalışmaya başladığımda, mütehassısı, daha doğrusu “hocası” olduğum kamulaştırma davalarını vatandaş tarafından takip ettim. Ancak, öğrettiklerimle idarelerde dava takip edenler, insanların haklarını, mağduriyet-

lerini düşünmediler. Takdir edilen mülk bedellerini, ortalama üç sene, yıllık %70 enflasyona yedirerek ödeme yolunu icat ettiler. Türkiye'ye karşı, mülkiyet hakkının ihlali sebebiyle AİHM'ne ilk toplu davaları ben götürdüm ve içtihat oluşturan ilk mülkiyet kararlarını aldım.

Forum dergisi, 1960ların sonunda el değiştirdi, yayınına son verdi. Başka dergi ve gazetelerde yazılarım yayınlandı. Bunlardan Dünya gazetesini hatırlıyorum. Son Havadis, 1950lerin büyük gazetelerindendi. 27 Mayıs'ın darbesini yedi, küçüldü. Tanınmış köşe yazarları, Türkiye'nin her ilçesinde birkaç okuyucusu vardı. Benden, 1970li yıllarda yazı istediler, imkân bulduğumda yazdıklarım Son Havadis'te yayınlandı. Hukuk alanında da Baro dergilerinde, Milliyet vb.de yazdım.

Kendisi de sosyalist olan Prof. Dr. Gülten Kazgan, 1988'de Galbraith'in *Kuşku Çağı* adıyla çevrilen eserine yazdığı takdimde, "son on beş yılda Türkçeye yalnızca Marksist eserlerin çevrildiğini, bunların dışında çeviri yapılmadığını" yazmıştı. On beş yılın başlangıcı 1973'e gidiyordu. Bence başlangıcı 20 yıl önceye, 1968'e uzatmak daha gerçekçidir. Dünyada da sosyalist-Marksist düşünce etkindi ancak, Türkiye daha uçtıydı.

Sovyetler Birliği, dünyada etkili bir propaganda yürütüyordu. Komünizme, Sovyetler Birliği'ne karşı olanlar da, Sovyetlerde özgürlük ve demokrasinin olmadığını söyledikten sonra ekonomik kalkınmada büyük başarı sağladığını kabul ediyorlardı. Liberal düşünce, bu kabulün irdelenmesini gerektirmekteydi.

Son Havadis'te 13 Nisan 1979'da yayınlanan yazımın başlığı "Rus Sosyalizmi Kalkınmada Başarı Sağlamadı" idi. Yazıda, Rostow ve Kuznets'in hesaplarına dayanarak, Türkiye'nin 1962'de ulaştığı ortalama gelir düzeyine, Rusyanın 73 yıl önce ulaştığı, bu tarihte, Almanya ve İsveç'le eşit olduğu, komünizm döneminde geri kaldığı anlatılıyordu. Aynı gazetede, 18 Temmuz 1979'daki yazımın başlığı "Sosyalist Üretim Kalitesizdir" ve 4 Ağustos 1979'daki yazımın başlığı da "Sosyalizmle Kalkınma Hayali İflas Etmiştir" di. Bana göre, sosyalizm yalnız kölelik yolu değil, aynı zamanda sefalet yoluuydu.

Liberalizmde Kargaşadan Vuzuha ve Liberal Düşünce Topluluğu'na

Kenneth R. Minogue'un 1976'da, Encyclopedia Americana'da yayınlanan makalesinde, liberalizm "*modern dünyanın temel siyasi doktrini*" olarak anlatılır. Minogue'a göre son dönemin diğer doktrinleri, liberalizmden sapma veya liberalizme karşı olarak var olmuşlardır.

Gerçekten, İngiltere esas alınır, belki 1688 ıslahatıyla başlayan dönemi, ama dünyada, 1776'da Amerikan bağımsızlık hareketiyle başlayan dönemi liberal düşünce şekillendirmiş, Amerikan bağımsızlığını takiben "liberal anayasacılık çağı" yaşanmıştır. İnsan hak ve özgürlüklerini güvenceye almayı ve hukukun hâkimiyetini temini hedef alan, siyasi gücü insan hak ve özgürlükleriyle ve yönetilenlerin rızasıyla sınırlandırılan demokratik devlet anlayışı liberalizmin ürünüdür.

Osmanlı'nın 19.yüzyıldaki modernleşme sürecinde Batı örnek alınmış, zaruri olarak liberalizm bu sürece yön vermişti.

Avrupa'da, 19.yüzyıl son çeyreğinde, liberalizmden sapma veya liberalizme karşı olarak doğan siyasi düşünceler etkinlik kazanmaya başladı. Birinci dünya savaşından sonra, 1920 ile 1945 arasında Kıt'a Avrupası, liberalizmi yok eden komünist ve faşist modellerin peşinde sürüklendi. İngiltere'de de, Marksist kökenli İşçi Partisi'nin güçlenmesi, 1929 ekonomik kriziyle birlikte, liberalizmi klasik formundan farklı şekle soktu. Keynes de, Beveridge de liberaldiler, ancak, birisi müdahaleci "refah devleti"nin, diğeri "kral saltanat sürececek fakat sarayın önünü süpüren çöpçü, sabah kahvaltısında kralla aynı şeyleri yiyecek" diye özetlediği ünlü planın mucidi oldular.

İkinci dünya harbinin başlarında Churchill ve Roosevelt, Atlantik Şartı ile harp sonrasında dünyaya "dört özgürlük" temelinde şekil vermeyi kararlaştırdılar. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, özellikle İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi liberalizmi ihya niyetini göstermekteydi. Ancak, harbin hemen sonunda, İngiltere'de İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi, Fransa'da De Gaule'ü dışlayan Sosyalist Parti hâkimiyeti, İtalya ve Fransa'da Komünist Partilerin etkili görüntüleri, Avrupa'yı muhafazakârlarla sosyalist-sol cephenin mutabakatını zaruri kılan bir çizgiye sevk etti. Liberalizm, yalnızca, Sovyetler Birliği'nin kabul etmediği BM İnsan Hakları Beyannamesi ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi sınırları içinde kaldı.

Türkiye, Cumhuriyetin "tek parti" döneminde Recep Peker'in temsil ettiği, liberalizmi en büyük düşman sayan düşüncenin etkisinde kaldı. Çok partili düzen zaruri olarak liberal düşüncenin ifade edilmesine ortam hazırlasa da, askeri darbeler, anti-liberal devletçi sistemi takviye etti.

Batı, 1970'lerin ortalarından itibaren önce düşünce, takiben siyaset alanında, tekrar liberalizme doğru dönüşmeye başladı. Bu gidiş, Türkiye'ye, 12 Eylül 1980 darbesi yüzünden gecikerek, 1983 seçiminden sonra intikal etti.

Mektepli kesiminde, basında “liberalizm” kelimesi, çekinilmeksizin kullanılmaya başlandı.

Ancak, Türkiye’de liberalizmin ne olduğu unutulmuştu. Heves edenler, kendilerine göre liberalizm tarifi yapıyor, liberalizm temsilcileri yaratıyorlardı.

Son Havadis’te, 28 Nisan 1986’da yayınlanan yazımın başlığı “Türkiye’de Liberal Hareketler” idi. Yazıda, yazıldığı tarihte bir liberal partinin olmadığı anlatılıyor, sonunda şu cümleler yer alıyordu:

Bilinmelidir ki, liberal ideolojinin kökleşmediği, fikri ve siyasi planda yeterince güçlenmediği bir ortamda demokrasi aramak yersizdir.

Şayet, Türkiye’de inançlı, taviz vermez liberallerden oluşacak şuurulu bir ekip, yeni bir parti kurar veya mevcut partilerden birisi bünyesini bu yönde revize ederse, Türkiye’de demokrasinin geleceğinden ümitvar olabilmek için önemli bir sebep doğmuş olur.

Ve bilinmelidir ki, böyle bir parti, halktan en çok oyu alma istadını taşıyor.

Aynı gazetede, 22 Nisan 1986’daki yazımın başlığı “Sağın Değil, Liberal-Sağın Birleşmesi” idi. Bu yazıda, “sağın birleşmesi” tekliflerine karşı, “sağda değişik, fakat tümü antidemokratik akımlar halinde FAŞİST modeller de yaşamakta” denildikten sonra, faşizmle liberalizmin aynı çizgide buluşamayacağı anlatılmaktaydı.

Son Havadis’te 2 Mayıs 1986 günü yayınlanan yazımın başlığı da “kavram kargaşasının yeni hedefi: liberalizm” idi. Yazıda, 1980 sonrasında liberalizmle ilgili yazılanlar eleştirilmekteydi.

Yeni liberaller, oportünizm peşinde değillerse ve gerçekten içtihat değiştirmiş iseler, liberalizmi siyasi ve ekonomik tüm muhtevası ile kabul etmek zorundadırlar.

Liberalizm, Batılı demokrasinin temel taşıdır. Bir milletin fikri hayatında liberalizm canlı bir ideoloji olarak temsil edilmiyor, o millet içinde yeterince kökleşmemiş, taraftar sağlamamışsa, liberalizmi bir inanç olarak, tüm unsurlarıyla benimseyen, sesini duyuran bir kitle yoksa o millet, Batılı manada demokrasiyi kuramaz, yaşatamaz.

Ben, bu yazılardaki düşüncelerle, yazılıp çizilenleri ciddiye almadan dolaşırken, 1992’de, kitapçı vitrininde *Liberalizm* başlıklı bir kitap daha gördüm. Buna da bir bakayım diye aldım. Bu kitap çok farklıydı, ciddiydi, liberalizmi kavram kargaşasından kurtarıp vuzuha kavuşturuyordu. Yazarı da Doçent Dr. Atilla Yayla.

Atilla Bey’le tanışmak, görüşmek ihtiyacı hissettim. Fakültesine telefon ettim, iki defa gittim. O zaman asistanı olan çok değerli, Doçent Dr. Bekir Berat Özipek’le tanıştım. Sonunda Atilla Bey’le buluştuk. Atilla Bey vasıtasıyla Prof. Dr. Mustafa Erdoğan’la tanıştım.

Ve böylece de, 1992’de Liberal Düşünce Topluluğu olduk.

Neden ve Ne Zaman Liberalizmle Tanıştım?

Liberalizme neden temayül ettiğimi tek bir sebeple anlatmak yanlış olur. Herhalde doğrusu, Ortega Y Gasset'in "İnsanın doğası diye bir şey yoktur. Mühim olan onun geçmiştir" cümlesinden hareket etmek.

Çok değerli Atilla Yayla, *Yeni Forum*'un Mayıs-1995 sayısında Ahmet Mithat Efendi'nin "Çerkesya'da Hükümet Şekli ve Uygarlık Düzeyi" başlıklı yazısını, "Yazı siyaset teorisi açısından bir hayli ilginçtir. Merkezi bir siyasi yönetim olmaksızın toplumsal düzenin olmayacağı yolundaki klasik tezi yalanlayan bir örnektir" takdimiyle, bugünkü dile yaklaştırmaya çalışarak yayınlamıştı.

Çerkesler, bir etnik küme değildir. Kuzey Kafkasya'nın eskiden Çerkezistan denilen, İsviçre'den biraz büyük bölgesinde, eskiden bu yana yaşayan halklar topluluğudur. Konuştukları diller Kafkas (Adige, Abhaz, Vubih), Türkik (Karaçay), Hint-Avrupa (Oset) gruplarından, farklı olduğu halde, aralarında, aynı dili konuşan ülkelerde de benzeri az görülen, örf-adet, toplum düzeni vb. aynıyeti vardır. Mesela, hepsi aynı kıyafeti giyer, aile ve toplum içinde aynı seremoni uygulanır, aynı müzikle aynı danslar yapılır vb.

Çerkesler, 1360-1517 arasında Mısır'da, Memluk devletini yönettiler. Osmanlı yönetiminde Fatih'ten itibaren yer aldılar. Devlet düzenini biliyorlardı. Ancak, Kafkasya'da bilinen, klasik devlet düzeni kurmadılar. Ahmet Mithat Efendi'nin de yazdığı gibi, asayişin, güvenliğin, adaletin, özgürlüğün olduğu bir toplum düzenini, *kendiliğinden düzeni* tercih ederek, Rus işgalinin tamamlandığı 1864'e kadar sürdürdüler. Bu liberal düşünce açısından incelenmesi gereken bir düzendi.

Ben, Çerkes'lerin Vubih dalındanım. Muhtemelen, insiyak haline gelmiş ve geçmişten aktarılan tecrübe ile toplumun devletsiz de olabileceğini düşünmüş olabilirim. Nitekim Osmanlı'nın ve Türkiye'nin adı hatırlanan bazı liberalleri de, (Sadık Rıfat Paşa, Prens Sabahattin, belki Ahmet Mithat Efendi, Ekrem Alican, olabildiği kadar İhsan Sabri Çağlayangil, kurulduğunda Hürriyet ve İtilaf Fırkası başkanlığı yapan Müşir Deli Fuat Paşa, Rauf Orbay) Çerkes'tiler.

Bir başka sebep de, aile geçmişim olabilir. Berzeg ailesi mensupları 1830'lardan itibaren (İsmail, Hüseyin, Ali, Mehmet Zeki, Nazım, Tevfik, Bekir Paşalar) Osmanlı'nın askeri ve mülki üst yönetiminde yer aldılar. Bunlardan mesela Müşir Mehmet Zeki Paşa, bendeki fotoğraflarından, üniformadan pek hoşlanmayan, hatta müşir (mareşal) üniformasını da küçümseyen bir kimse olduğu intibayı veriyordu. Komutanlık yaptığı yerlerde her kesimdeki sivil

halkla kurduğu yakın ilişki belgelerdedir. 1918’de Hürriyet ve İtilaf Fırkası tekrar kurulduğunda, ilk başkanlığı kendisine teklif edilmiş, kabul etmemiştir. Babı Ali baskınında öldürülen Nazım Paşa ise, Feroz Ahmad’ın ifadesine göre “liberallerin başbakan adayı” idi. Çocukluğundan itibaren, aile geçmişiyle ilgili anlatılanlar, devletin çok ulvi, hikmet sahibi, yüce bir nesne olmadığı düşüncesine ortam hazırlar haldeydi.

Çocukluğundan itibaren, ailenin mensup olduğum dalının, senenin sekiz ayında Samsun’da şehir içinde, dört ayının da, Ada, Kavakçıyurt çiftliklerinde, Türkiye toplumunun farklı iki kesimini de tanıma imkânı veren yaşam biçimi, belki farklı bir bakışa sebep olmuştur. Samsun’daki dede evinden Mektebi Mülkiye’ye ilk öğrenci, 1905’te gitmişti. Evimiz, şiir sevdalılarının mekânıydı. Mesela elli beş yıl önce, şiir hastası amcama Türkçe’nin üç büyük şairini sorduğumda, Ahmet Haşim, Nazım Hikmet ve Necip Fazıl demişti. Bizde, siyasi düşüncelerinin önemi yoktu. Önem verilen artistik kaliteydi. Bu da belki etkili olmuştur.

Sonunda, ilaveten rahmetli hocam Ord. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı’yı hatırlamam uygun olur.

Kürsü Anarşizmi, Leon Duguit ve Hüseyin Nail Kubalı

Liberaler, toplumu bireylerin toplamı olarak kabul eder, bireylerden ayrı bir toplum, kollektivite varlığının olamayacağını düşünür ve bu düşüncenin liberalizmin “farik’i mümeyyizi” olduğunu söylerler.

Ancak, toplumları siyasi organizasyonları, devleti, insanlardan farklı, onların dışında, insanlardan bağımsız varlıklar, kimlikler, kişilikler olduğunu reddedenler liberalerden ibaret değildir. Hukuk sosyologları ekolünün önde gelenlerinden, Fransız, pozitivist-realist Leon Duguit (1859-1928) ve taraftarları da, kollektivelerin, toplumların, devletlerin, insanların dışında bir şahsiyetlerinin olmayacağını ileri sürerler. Duguit, Jéze, Bonard gibi hukukçulara göre, farazi ve hakiki hiçbir hükmi şahıs yoktur. Büyük, küçük herhangi bir topluluk veya devlet kendisini meydana getiren fertlerin iradesinden ayrı bir iradeye malik değildir.

Leon Duguit’nin meşhur “devletin bir şahsiyeti varsa, buyursun birlikte bir öğle yemeği yiyelim” sözü, onun ve taraftarlarının “kürsü anarşistleri” olarak adlandırılmalarına yol açmıştır.

Rahmetli Ord. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, İstanbul Hukuk’ta, benim anayasa hukuku hocamdı. Hürriyet aşığı ve başta Duguit olmak üzere “kürsü

anarşistleri”nin Türkiye temsilcisi gibiydi. İnançlı bir Müslüman ve şairdi. Bir şiirinin son dördlüğü şöyle:

Allah'a kul olduk kal'u belada
Yalnız bu yolda bir ikrarımız var
Üç günlük ömr için fani dünyada
Kula kul olmamak kararımız var

Hocam şiirinde, iç özgürlük-dış özgürlük farkına da güzel bir örnek veriyordu. Allah'ın kulluğunu kabul edip etmemek bir iç özgürlük meselesiydi. Sartori'nin de ifade ettiği gibi, iç özgürlük liberalizmin özgürlüğü ile alakasızdı. Liberalizmin özgürlüğü dış özgürlüktü. Locke'da “bir başkasının keyfi iradesine tabi olmamak”, yani “kula kul olmamak” veya “Allah'a şirk koşmak”.

Sanırım, hocam liberalizme, kürsü anarşistlerini izleyerek ulaşıyordu. Benim, klasik liberalizmi idrak edip benimsememde, rahmetli hocam Ord. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı'nın da mutlaka etkisi olmuştur.

Hangi Liberalizm

Ben, liberalizmi, Kenneth R. Minogue'un “saf bir siyasi doktrin” tanımıyla kabul ettim. Saf bir siyasi doktrin olduğu için, liberalizmin konusu, derdi, proje alanı yalnızca devlettir. Ciddi bir “devlet projesi” vardı ve bu proje “insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak için, insanların rızasıyla kurulmuş, insan hak ve özgürlüklerini koruma amacından saptığında veya idare edilenlerin rızasını yitirdiğinde meşruiyetini de yitiren, demokratik, anayasal, hukuk devleti” idi. Liberalizmin bir toplum veya insan projesi yoktu. Toplum projesi olmadığı için, dinlerle, özellikle Müslümanlıkla ihtilafı olamazdı.

Liberal Düşünce Topluluğu kuruluşundan bu yana, yirmi yıl içinde Türkiye'de siyasi düşüncenin çağdaşlaşmasına büyük katkı sağladı.

Varlığını, etkinliğini artırarak gelecek yirmi yıla taşımasını dilerim.